

Т. С. НЕВЕСЕНКО

Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ВАЛЮТНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ: ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Наукові праці МАУП. Серія Юридичні науки, 2017, вип. 53(2), с. 66–71

Розглянуто основні проблеми інституту відповідальності за порушення норм валютного законодавства і недосконале нормативне закріплення елементів понятійного апарату відповідальності, а також фінансові санкції, які не впорядковані та знаходяться у різних ланцюжках правового закріплення.

Інститут відповідальності за порушення норм валютного законодавства є гарантом забезпечення законності здійснення валютних операцій, додержанням валютної рівноваги та гарантія фінансової безпеки держави. Зміцнення грошової системи держави відбувається через забезпечення ефективного валютного контролю та запобігання виявам порушення валютного законодавства.

Основними проблемами інституту, що досліджується, є недосконале нормативне закріплення як елементів понятійного апарату відповідальності, так і визначення самих фінансових санкцій.

Законодавча колізія невизначеності категорій “валютне правопорушення”, “валютно-правова відповідальність” та “фінансові санкції за валютні правопорушення” завдає труднощів у притягненні правопорушників до відповідальності за порушення правил здійснення валютних операцій.

Саме тому головною проблемою визначення такого напрямку відповідальності є відсутність законодавчого закріплення сутності валютної відповідальності. Сучасний законодавець не виокремлює фінансово-правової відповідальності за порушення валютно-правових норм, і цим створюється правова невизначеність і абсолютна неможливість практичного використання притягнення до відповідальності. Згідно з п. 1 ст. 16 Декрету відповідальність може бути адміністративною або кримінальною, в п. 2 цієї самої статті є перелік фінансових санкцій, які мають більш фінансово-правову природу, ніж адміністративно-правову [1, ст. 16].

Досліджуючи глибше валютні правовідносини, вчені та науковці все частіше доходять висновку, що валютні правовідносини є різновидом фінансових правовідносин. Таким чином, на рівні із адміністративно-правовою

та кримінальною на законодавчому рівні повинна бути закріплена і фінансова відповідальність. До розгляду такого питання вдавалися такі науковці: О. М. Дегтярьова, Л. К. Воронова, Н. Ю. Пришва, Н. В. Божидарнік, С. І. Лучковська, В. В. Герасименко, А. В. Гарбінська-Руденко, Ж. В. Завальна, С. М. Половко, Є. В. Карманов, О. А. Костюченко, М. В. Старинський, Л. М. Кравченко, А. М. Іскоростенський, О. Є. Северин, О. С. Шевчик, І. А. Андрєєва, В. Р. Берник та ін.

Сучасна проблематика відповідальності валютної сфери потребує чіткого наукового визначення понять “юридичної відповідальності за порушення валютного законодавства” або “валютної відповідальності” на основі ґрунтовного дослідження валютних відносин в Україні і можливих правопорушень цієї сфери.

Для глибокого аналізу розглянемо наукове поняття валютного правопорушення з розкриттям його ознак. Юридична відповідальність за порушення валютного законодавства передбачає застосування державою певних заходів примусу до суб’єктів, що вчинили валютне правопорушення [2, 286].

Ознаки правопорушення у сфері валютного законодавства можна виділити на основі дослідження загальних рис правопорушення та пристосувати їх під конкретику валютних відносин:

1) правопорушення — акт поведінки суб’єкта валютних правовідносин, який виражається у здійсненні будь-яких активних дій або в бездіяльності;

2) правопорушення — тільки вольова дія, тобто залежна від волі і свідомості учасників, здійснювана ними добровільно. Не можна назвати правопорушенням дію або бездіяльність, яка не контролювана свідомістю чи сталася внаслідок ситуації, коли суб’єкт позбавлений вибору іншої поведінки;

3) валютне правопорушення — дія протиправна, тобто така, що порушує вимогу норм валютного законодавства;

4) правопорушенням визнається таке діяння, здійснюючи яке, суб’єкт усвідомлює, що його дії суперечать валютному законодавству і при цьому завдають шкоди суспільним і державним інтересам;

5) валютне правопорушення завжди соціально шкідливе. Як і будь-яке правопорушення, воно завдає шкоди інтересам особистості, суспільства, держави. Діяння може також поставити соціальні цінності під загрозу. Ступінь суспільної шкідливості діяння може бути різною, але її наявність обов’язкова, щоб визнати його правопорушенням.

За валютні правопорушення накладаються фінансово-економічні санкції, які прийнято поділяти на два види: правовідновлювальні (це санкції, спрямовані на відшкодування шкоди, що заподіяна державі або органу місцевого самоврядування фінансовим правопорушенням, та існує у вигляді пені) і каральні (штрафні) стягнення, яке застосовується до правопорушника з метою покарання [3, 202–203].

Суб’єкт валютного правопорушення — резидент і нерезидент, проте ряд нормативних актів поширює свою дію винятково на юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, передбачаючи також відповідальність, яка може бути застосована тільки до окремих категорій осіб.

Відповідальність настає лише у правоздатної особи, тобто з моменту її створення і державної реєстрації. У певних випадках, коли нормативними актами застосування заходів відповідальності передбачено і до фізичних осіб, для оцінки правосуб'єктності останніх застосовують загальні правила, цивільного законодавства про дієздатність і деліктоздатність.

З суб'єктивної точки зору, яка визначається таким поняттям, як “вина”, тобто передбаченням або непередбаченням наслідків свого діяння, ставленням суб'єкта до діяння і його наслідків, валютне правопорушення може бути вчинено у формі умислу або необережності. Необережність передбачає, що суб'єкт передбачав настання суспільно небезпечних наслідків, але не тільки не бажав їх настання, а й легковажно сподівався їх запобігти (самовпевненість) або не передбачав, але повинен був передбачити за обставинами справи (недбалість) [4, ст. 23].

Основним аргументом у захисті автономності фінансово-правової відповідальності за порушення валютного законодавства є об'єкт самого правопорушення. Тобто те, на що воно спрямоване, тобто цінності і блага, яким правопорушенням завдано збитків. Як приклад, благами можуть бути порядок валютних операцій, обов'язковий продаж валютної виручки державі, суспільні відносини, які виникають у процесі формування, розподілу та використання публічних фондів. У загальному плані об'єктом валютного правопорушення може бути стійкість національної валюти і економічна безпека держави.

Об'єктивна точка зору валютного правопорушення характеризує вчинене діяння, виражене в конкретному діянні (дії чи бездіяльності) суб'єкта правопорушення, а в деяких випадках — і наступ суспільно небезпечних наслідків (або загроза виникнення таких наслідків), а також необхідний причинно-наслідковий зв'язок між діяннями і наслідками.

Відповідальність за порушення валютного законодавства відображає специфіку будь-яких правових явищ і припускає певний порядок реалізації відповідальності. Застосування будь-яких санкцій валютного законодавства передбачає процедуру прийняття й реалізації рішень про застосування санкцій. Відповідальність за порушення валютного законодавства пов'язана з владним державним примусом, оскільки санкції за порушення норм валютного законодавства можуть застосовуватися органами валютного контролю, які є частиною державного апарату і входять до структури державних органів.

Ще однією характерною рисою відповідальності за порушення валютного законодавства є той факт, що вона спричиняє негативні наслідки для правопорушника: обмежує його право розпоряджатися коштами на валютному рахунку.

На сьогодні з Кримінального кодексу України вилучено майже всі норми, що закріплювали покарання за порушення валютного законодавства, і встановлено кримінальну відповідальність тільки за виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну та збут підробленої національної валюти України у виді банкнот чи металеві монети та іноземної валюти, державних цінних паперів. Такі протиправні дії караються позбавленням волі на строк від трьох до семи років [4, ст. 199].

Якщо розглянути, то чинний Кодекс про адміністративні правопорушення встановлює відповідальність за:

- порушення правил про валютні операції (ст. 162);
- ухилення від повернення виручки в іноземній валюті (ст. 162-1);
- незаконне відкриття або використання за межами України валютних рахунків (ст. 162-2);
- порушення правил здачі дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння (ст. 162-3) [5, ст. 162];
- розміщення цінних паперів без реєстрації їх випуску або порушення порядку здійснення емісії цінних паперів [5, ст. 163].

За особливостями порушень валютного законодавства їх суб'єктів умовно поділяють на дві групи:

- 1) банки й інші фінансові установи;
- 2) резиденти і нерезиденти, що здійснюють валютні операції.

Банки та інші фінансові установи несуть відповідальність у таких випадках порушення валютного законодавства:

- у разі порушення встановленого порядку ліцензування валютних операцій до банків та інших фінансових установ застосовуються санкції у вигляді: а) штрафу в сумі, еквівалентній сумі (вартості) валютних цінностей, що були предметом незаконних валютних операцій; б) виключенням банку з Реєстру банків, їх філій та представництв, валютних бірж і фінансових установ;

- у разі невиконання уповноваженими банками зобов'язань щодо купівлі іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України за дорученням і за рахунок резидентів з метою забезпечення виконання зобов'язань резидентів до банків застосовуються санкції у вигляді позбавлення генеральної ліцензії Національного банку України або штрафу;

- у разі нездійснення уповноваженими банками функцій агента валютного контролю до банків застосовуються санкції у вигляді позбавлення генеральної ліцензії Національного банку України або штрафу [6, 256].

Винесене рішення про застосування санкцій за порушення валютного законодавства здійснюється державним органом і може бути оскаржено особою, щодо якої її винесено, в судовому порядку.

Оскарження зазначеного рішення в установлений строк не зупиняє його виконання, що не виглядає правомірним, адже подальший розгляд скарги зумовлює необхідність здійснення повторних перевірок та встановлення фактів, проведення розслідування щодо валютних цінностей, які є предметом правопорушення. Видається більш доцільним застосування "замороження" валютних цінностей, що є предметом спору, доки не буде встановлено, що санкції повинні бути застосовані [7, 347].

Також передбачено на час розслідування та розгляду в суді справ щодо розрахунків в іноземній валюті призупиняти нарахування пені за порушення строків розрахунків в іноземній валюті до винесення відповідного рішення по справі.

Зазначимо, що така практика зупинення дії рішення про застосування санкцій за порушення валютного законодавства та призупинення нарахуван-

ня пені під час судового провадження практикується у багатьох країнах, зокрема це притаманно законодавству країн Європи.

Проаналізувавши валютну відповідальність в Україні, доходимо висновку, що деякі з діючих на сьогодні валютні обмеження виявляються неактуальними в умовах сучасної економічної ситуації в Україні. Замість встановлення балансу між іноземною валютою та національною валютою валютні обмеження призводять до перенасичення валютного ринку України іноземною валютою та заважають економічній діяльності як нерезидентів, так і резидентів, що також призводить до поширення тінізації їхньої діяльності.

Джерела

1. Про систему валютного регулювання та валютного контролю: Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 р. № 15-93 в ред. від 27.09.2014 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/15-93>
2. Шамрай В. О., Понамарчук О. М. Юридична відповідальність за порушення валютного законодавства у системі міжнародних розрахунків // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. 2011. Вип. 7. С. 285–289.
3. Савченко Л. А., Цимбалюк А. В., Капріца В. Т. Фінансово-правовий механізм формування дохідної частини бюджетів : курс лекцій. Ірпінь: Академія ДПС України, 2002. 357 с.
4. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III в ред. від 05.01.2017 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14?test=XNLMf5x.qwJgobewZiFJeoQGHI4pos80msh8Ie6;>
5. Кодекс про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. № 8073-X в ред. від 04.08.2017 р. [Електронний ресурс] // Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>
6. Воронова Л. К. Фінансове право України: навч. посіб. К.: Правова єдність, 2009. 395 с.
7. Божидарнік Н. В., Божидарнік Т. В. Валютні операції: підручник. К.: Центр учбової літератури, 2013. 698 с.

Глобальною проблемою валютної відповідальності в Україні є те, що вона розбита законодавчо і відображена у великій кількості в різних нормативно-правових актах. У свою чергу фінансові санкції не є рентабельними в умовах сучасного стану підприємств, установ, організацій та фізичних осіб, за рахунок яких наповнюється бюджет держави. Ця проблема потребує вирішення у вигляді кодифікування та систематизування сучасного валютного законодавства, тобто приведення його до певної системи з логічною послідовністю. Впровадження позитивного іноземного досвіду застосування та якості санкцій за порушення валютного законодавства призведе до поліпшення стану валютного економічного сектору України.

The global problem of currency liability in Ukraine is that it is broken down by law and reflected in a large number of different legal acts. In turn, financial sanctions are not profitable in the current state of enterprises, institutions, organizations and individuals, through which the budget of the state is filled. This problem requires a solution in the form of codification and systematization of modern currency legislation, that is, bringing it to a certain system with logical consistency. And also introduction of positive foreign experience of application and quality of sanctions for violation of currency legislation will lead to improvement of the state of the currency economic sector of Ukraine.

Глобальной проблемой валютной ответственности в Украине является то, что она разбита законодательно и отражена в большом количестве в различных нормативно-правовых актах. В свою очередь финансовые санкции не являются рентабельными в условиях современного состояния предприятий, учреждений, организаций и физических лиц, за счет которых наполняется бюджет государства. Эта проблема требует решения в виде кодификации и систематизации современного валютного законодательства, то есть приведение его в определенную систему с логической последовательностью. Внедрение положительного зарубежного опыта применения и качества санкций за нарушение валютного законодательства приведет к улучшению состояния валютного экономического сектора Украины.

Надійшла 14 серпня 2017 р.